

Maria Szyszkowska
Uniwersytet Warszawski

LEON PETRAŻYCKI JAKO TWÓRCA NOWEJ TEORII PRAWA NATURALNEGO

Myśl Petrażyckiego jest w XXI wieku wciąż obecna. Toczą się spory dotyczące sposobu interpretowania jego filozofii. Socjologowie dostrzegają w jego poglądach nowe wartości dla uprawianej przez siebie dziedziny. Filozofowie prawa cenią go przede wszystkim jako twórcę nowej teorii prawa naturalnego. Trwają też dyskusje dotyczące zaliczenia jego stanowiska do prawnonaturalnego albo pozytywistycznoprawnego. Trzeba podkreślić, że w dyskusjach tych, dotyczących klasyfikacji poglądów Leona Petrażyckiego, nie pojawiają się głosy, które by odmawiały czy podważały wartość jego dzieła.

Przypomnę, że w Polsce po II wojnie światowej część teoretyków państwa i prawa próbowała zspoliczyć poglądy marksistowskie ze stanowiskiem Petrażyckiego. Do tego grona należał, między innymi, Grzegorz Leopold Seidler, jak również Jerzy Kowalski. Dążenie, by przybliżyć poglądy Petrażyckiego do marksizmu zapoczątkował R. Szydłowski i rozwinęli je J. Lande i J. Wróblewski. Jerzy Kowalski porównywał Petrażyckiego do Marksa i Lenina w celu podniesienia prestiżu Petrażyckiego.

Znaczenie wybiegające poza rozmaite dyscypliny naukowe ma pogląd Petrażyckiego wskazujący na doniosłe znaczenie świadomości człowieka. Od poziomu rozwoju świadomości zależą przepisy prawne, a one rozstrzygają sposób gospodarowania. Ten pogląd Petrażyckiego, konsekwentnie funkcjonujący w całości jego poglądów, doprowadził go do polemiki z Marksem, a więc ze stanowiskiem, które w czynniku ekonomicznym upatruje to, co determinuje pozostałe sfery życia ze świadomością włącznie.

Leon Petrażycki dostrzegał niewystarczalność pozytywizmu prawnego. Jednocześnie odrzucał tradycyjne teorie prawa natury głoszące jego niezmienną treść i wskazujące źródło tego prawa bądź w istocie człowieka, bądź w Bogu. To zanegowanie wartości tradycyjnych teorii prawa naturalnego sprawia, że w jednym podręczniku z zakresu filozofii prawa Petrażycki jest zaliczany do nurtu pozytywizmu prawnego. Na tym stanowisku stoją ci, którzy zwolenników teorii prawa natury o zmiennej treści nie zaliczają do nurtu prawnonaturalnego. Trudno zgodzić się z tym poglądem.

W tradycyjnych teoriach prawa natury występuje pogląd o niezmienności prawa naturalnego oraz nadrzędności moralności nad prawem stanowionym. Pomijany bywa fakt, że poglądów moralnych funkcjonuje wiele. Nawet w obrębie myśli chrześcijańskiej, wydawałoby się jednolitej, funkcjonują odmienne teorie etyczne. A więc wynika stąd trudność utrzymania stanowiska o nadrzędności moralności wobec prawa stanowionego, bowiem powstałby chaos w państwie. Nie można by oczekiwać uchwalenia jednego systemu prawnego dla wszystkich obywateli, jeżeli przepisy byłyby zdominowane przez różnorodne poglądy moralne.

Pogląd o nadrzędności moralności wobec prawa stanowionego funkcjonuje w Polsce po 1989 roku jako niepodważalny. Dominuje w Polsce arystotelesowsko-tomistyczna teoria prawa naturalnego, którego podstawowa zasada brzmi: dobro należy czynić, zła należy unikać.

Nie jest podejmowany w literaturze naukowej problem pogodzenia tradycyjnie pojmowanego prawa naturalnego z fundamentalną zasadą ustroju demokratycznego, jaką jest pluralizm światopoglądowy, a w tym pluralizm poglądów moralnych. Tego dylematu nie wywołują teorie prawa natury o zmiennej treści. Jednym z twórców tych teorii jest Leon Petrażycki. Równolegle teorię prawa natury o zmiennej treści sformułował w tym samym czasie Rudolf Stammler. Jego kontynuator Gustaw Radbruch przyczynił się swoją teorią prawa natury o zmiennej treści do odrodzenia tych teorii po II wojnie światowej.

Prawo natury o zmiennej treści nie jest pojmowane jako norma postępowania – co jest charakterystyczne dla tradycyjnych ujęć tego prawa – lecz jako zarys udoskonalonego systemu prawnego w określonym państwie i czasie. Treść prawa natury o zmiennej treści nie ma więc zasięgu powszechnego, lecz zostaje ograniczona do określonego obszaru. Jest ona zmienna ze względu na zachodzące przemiany w oczekiwaniach człowieka. Jest zmienna także z tego powodu, że powstaje jako rezultat krytycznej oceny prawa tu i teraz obowiązującego, a więc w granicach określonego państwa.

Zmiennej treści prawa natury odpowiada niezmienna forma, którą jest powinność. Tak pojęte prawo natury określa to, co powinno obowiązywać jako prawo stanowione w określonym państwie i czasie. Nakreśla powinność przemian w ustawodawstwie oraz je ukierunkowuje.

Niedoskonała, niepełna sprawiedliwość prawa pozytywnego powinna być przez ustawodawców przekształcana, a kierunek przemian wytycza właśnie prawo natury o zmiennej treści. Tak pojęte prawo natury – co wyraźnie zaznacza się w poglądach Petrażyckiego – nie obowiązuje więc każdego człowieka, lecz jedynie tych, którzy mają wpływ na stanowienie prawa. Społeczeństwo ma podlegać prawu pozytywnemu nawet ocenianemu jako niesprawiedliwe.

Teorie prawa natury o zmiennej treści wiążą się z poglądem, że prawo stanowi zasadniczy czynnik życia ludzkiego. Ono kształtuje sferę gospodarczą, polityczną, kulturową. Udoskonalone obowiązujące prawo – mające źródło

w udoskonalonej świadomości – prowadzi do bardziej sprawiedliwych rozstrzygnięć we wszelkich obszarach życia oraz doskonali człowieka.

Źródłem prawa natury o zmiennej treści nie jest ani istota człowieka, ani Bóg, lecz rozum człowieka żyjącego w określonych warunkach czasu i miejsca. Charakterystyczny jest dla tego prawa immoralizm. Leon Petrażycki wyraźnie rozdziela sferę prawa i sferę moralności, charakteryzując w odmienny sposób emocje prawne i emocje moralne.

A więc teoria prawa natury w ujęciu Petrażyckiego nie jest normą postępowania człowieka, lecz ideałem prawa, do становienia którego zobowiązani są prawodawcy. Ma to istotne znaczenie, ponieważ w świetle tego stanowiska o treści przepisów prawnych nie powinny decydować interesy, korzyści, co uprawomocnia neoliberalizm ekonomiczny w XXI wieku. Rozdzielenie prawa i moralności – dokonane przez Petrażyckiego w inny sposób niż przeprowadził to Kant – przeciwdziała niepokojącej nadrzędności poglądów moralnych tej grupy światopoglądowej w państwie demokratycznym, która wygrała wybory.

W dziełach Petrażyckiego zawarte są inwektywy pod adresem Rudolfa Stammlera, a nawet stwierdzenie, że Stammler zapożyczył dokonany przez siebie przewrót w sposobie pojmowania prawa natury z jego dzieła, czyli że popełnił plagiat.

Utrwalił się w literaturze naukowej pogląd, iż twórcą teorii prawa natury o zmiennej treści jest Rudolf Stammler. Obydwaj myśliciele opublikowali swoje poglądy w tym samym czasie. Stammler, neokantysta – w dziele „Wirtschaft und Recht”, natomiast Petrażycki w dziele „Die Lehre vom Einkommenn”. Zostało ono wprawdzie wydane w Berlinie w 1895 roku, czyli nieco wcześniej, ale uczeni ci uzasadnili teorię prawa natury o zmiennej treści w sposób niemający nic ze sobą wspólnego. Stammler był neokantystą, Petrażycki twórcą szkoły psychologicznej.

Formułując hasło odrodzenia prawa natury, Petrażycki podkreślił, że nie chodzi o powrót do tradycyjnych teorii, lecz o odrodzenie szkoły wyobraźni społecznej. Jeszcze raz podkreślam, że jest współtwórcą nowego pojmowania prawa natury, a mianowicie sformułował teorię prawa natury o zmiennej treści w swojej polityce prawa. Prawo jest według Petrażyckiego istotnym czynnikiem psychicznym życia społecznego. Odnosi się to zarówno do prawa pozytywnego, jak i do prawa natury o zmiennej treści. Doskonalenie prawa w kierunku sprawiedliwości prowadzi do doskonalenia psychiki człowieka; przyczynia się do zaszczepiania poglądu o potrzebie ideałów w życiu jednostek i społeczeństwa.

BIBLIOGRAFIA

- Kowalski J., *Psychologiczna teoria prawa i państwa Leona Petrażyckiego*, Warszawa 1963
 Lande J., *Studia z filozofii prawa*, Warszawa 1959

- Leszczyzna H., *Petrażycki*, Warszawa 1964
Petrażycki L., *Die Lehre von Einkommen*, Berlin 1895
Petrażycki L., *Wstęp do nauki prawa i moralności*, Warszawa 1969
Seidler G. L., *Doktryny prawne imperializmu*, Lublin 1979
Szyszkowska M., *Europejska filozofia prawa*, Warszawa 1993
Szyszkowska M., *Filozofia prawa i filozofia człowieka*, Warszawa 1989
Szyszkowska M., *Teorie prawa natury XX wieku w Polsce*, Warszawa 1982

LEON PETRAŻYCKI AS THE CREATOR OF THE THEORY OF NATURAL LAW

Summary

Petrażycki's philosophy of law remains significant in the 21st century and adheres to the concept of democracy as a system characterized by ideological pluralism. Leon Petrażycki is often mistakenly included in legal positivism. Alike Rudolf Stammler, he is the creator of the theory of natural law of with variable content. The essential necessity of ideals in the life of individuals and society demonstrated by Petrażycki is very important because the ideals perfect the human psyche. Petrażycki's view indicating the importance of consciousness is significant beyond other scientific disciplines. All legal regulations depend on its level of development, and determine the way of management.

KEYWORDS

the theory of natural law with variable content, morality, codified law, justice

SŁOWA KLUCZOWE

teoria prawa natury o zmiennej treści, moralność, prawo stanowione, sprawiedliwość